

Mieczysław Adamczyk, Janusz Gmitruk, *Od Zrzeszenia Inteligencji Ludowej i Przyjaciół Wsi do Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego i Wszechnicy Świętokrzyskiej*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Wszechnica Świętokrzyska w Kielcach, Warszawa – Kielce 2018, ss. 207

Książka Mieczysława Adamczyka i Janusza Gmitruka pod powyższym tytułem, która ukazała się w 2018 r. nakładem Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego i Wszechnicy Świętokrzyskiej w Kielcach wpisuje się w obchody 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości oraz 25-lecia powstania Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego, utworzonego w lutym 1992 roku z inicjatywy prof. Ryszarda Józefa Szaflika. W pierwszej części wspomnianej książki Janusz Gmitruk, dyrektor Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego pełniący funkcję prezesa Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego, przedstawia historię powstania i działalności organizacji zrzeszających środowiska inteligencji pochodzenia chłopskiego, sięgającą połowy 1914 r., kiedy usiłowano w Galicji bez powodzenia powołać do życia Związek Polskiej Inteligencji Ludowej pt. „Jedność Ludowa”. Stało się to dopiero możliwe po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. W kwietniu 1919 r. powstało w Krakowie Koło Inteligencji Ludowej działające w ramach struktur Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”. Wkrótce zaczęły powstawać podobne organizacje w największych ośrodkach akademickich w pozostałych regionach kraju. Rok później odbył się w Krakowie ogólnokrajowy zjazd inteligencji ludowej. Zaowocował on utworzeniem nowego związku – Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej, który od 1926 roku przyjął nazwę Ogólnopolskiego Związku Młodzieży Akademickiej. Wydawał pismo „Młoda Myśl Ludowa”. Środowisko to ściśle współpracowało z parlamentarzystami ruchu ludowego, wpływało na kształtowanie myśli politycznej ludowców.

Janusz Gmitruk podkreśla, że polski ruch ludowy stawał się dzięki temu w dużym stopniu dziełem polskiej inteligencji. Studenckie organizacje w latach trzydziestych XX wieku zrodziły nowe zjawisko w ruchu ludowym. Kadra centralna tego ruchu zaczęła się rekrutować niemal wyłącznie z wykształconych synów chłopskich, którzy swoją działalność społeczno-polityczną rozpoczynali w związkach studenckich. Wszyscy nowi członkowie i zastępcy członków Naczelnego Komitetu Stronnictwa Ludowego, jak wynika z publikacji, wybrani na kongresie 1935 r. mieli ukończone studia i doświadczenie zdobyte dzięki działalności w ruchu studenckim i wiciowym. Podobnie było w władzach Związku Młodzieży Wiejskiej RP. Prezydium tego związku składało się niemal wyłącznie z działaczy z wyższym wykształceniem.

Nowa kadra z chłopskim rodowodem wpłynęła na dzieje ruchu ludowego, przyczyniła się do jego dojrzenia i samowystarczalności intelektualnej. Miała także decydujący wpływ na późniejszą rolę ludowców w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego.

Rozwijający się ruch młodej inteligencji doprowadził w 1937 r. do powołania Zrzeszenia Inteligencji Ludowej i Przyjaciół Wsi, które skupiało osoby z bogatym już dorobkiem naukowym aspirujące do odgrywania coraz ważniejszej roli w życiu naukowo-kulturalnym i politycznym kraju. Zrzeszenie wydawało od 1938 roku miesięcznik teoretyczny „Wieś i Państwo”.

Bezpośrednim powodem utworzenia Zrzeszenia, jak wynika z cytowanego statutu, była ustawa szkolna z 1932 r., która pogarszała warunki zdobywania wykształcenia młodzieży z najbiedniejszych środowisk, głównie ze wsi. Angażowanie się w działalność Zrzeszenia absolwentów wyższych szkół wywodzących się z rodzin wiejskich było w tych okolicznościach wyborem ideowym, formą solidarności z młodzieżą wiejską i politycznego protestu przeciwko rządowi sanacji. Zrzeszenie ukształtowało wzór postawy i zaangażowania ludzi, którzy nie odcinali się od swych wiejskich i chłopskich korzeni pragnąc dalej służyć wsi w procesie jej ekonomicznej, politycznej i kulturalnej emancypacji.

Na Walnym Zjeździe Delegatów Kół Powiatowych Zrzeszenia, w dniach 2–3 maja 1938 r., jego nowo wybrany prezes prof. Franciszek Bujak kładł szczególny nacisk na utrzymanie duchowej więzi inteligencji pochodzącej z ludu wiejskiego, zarówno między sobą, jak i ludem, dla utrzymania godności stanu włościańskiego i dodatniego oddziaływania na jego kulturę. Znaczenie tej solidarności nabrało jeszcze większej wymowy w okresie okupacji hitlerowskiej, gdy trzeba było włączyć się w różne formy konspiracyjnej działalności. W ruchu ludowym współtworzącym strukturę państwa podziemnego, inteligencja odgrywała wiodącą wręcz rolę. Wspomniane Zrzeszenie przestawiło się na działalność konspiracyjną już w grudniu 1939 r., a od 1941 r. jego działacze powołali Związek Pracy Ludowej „Orka”, który działał do 1945 roku. Celem jego działalności było przygotowanie kadr dla działalności w ruchu ludowym z myślą o Polsce po zakończeniu wojny. Wielkim osiągnięciem tego Związku była organizacja tajnego nauczania i prowadzenie działalności wydawniczej. Po zakończeniu okupacji w ponad 100 wsiach w oparciu o doświadczenia i kadrę tajnego nauczania zorganizowano ogólnokształcące szkoły średnie. Nigdy wcześniej inteligencja na wsi nie odegrała tak znaczącej roli jak w okresie wojny i okupacji na trwale rozbudzając aspiracje edukacyjne znacznej części młodzieży wiejskiej.

W 1945 r. Związek Pracy Ludowej „Orka” zamierzał podjąć legalną działalność, ale nie uzyskał zezwolenia nowych, prokomunistycznych władz. Członkowie Związku usiłowali realizować więc cele programowe w ramach struktur Polskiego Stronnictwa Ludowego, które na postawie tzw. umowy moskiewskiej z czerwca 1945 r. weszło do Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Kierowanie

ministerstwem oświaty przypadło wtedy Czesławowi Wycechowi, nauczycielowi, ludowcowi odpowiadającemu w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego za problematykę oświatową. W warunkach ideologicznej konfrontacji z obozem komunistycznym, który dążył do narzucenia własnej wizji ustroju szkolnego wzorującego się na modelu radzieckim, Czesław Wycech podjął reformę ustroju rolnego spójną z koncepcjami ruchu ludowego. Chodziło przede wszystkim o likwidację trójstopniowej organizacji systemu kształcenia i stworzenie jednolitego i jednokowego programu nauczania dla młodzieży na wsi i w mieście. Nastąpiło także wówczas umasowienie wykształcenia wyższego, które stawało się dostępne dla młodzieży ze wszystkich środowisk w mieście i na wsi. Ministerstwo Oświaty wspierało również rozwój Uniwersytetów Ludowych. Środowisko inteligencji ludowej wznowiło w Krakowie wydawanie miesięcznika „Wieś i Państwo”. Ogółem do końca 1948 r. wydano 16 numerów tego pisma.

Niestety po krótkim okresie względnej swobody politycznej ruch ludowy z przyczyn politycznych nie mógł kontynuować w pełni swych tradycji i celów programowych. Dlatego odrodzenie organizacji zrzeszających inteligencję ludową nastąpiło dopiero po 1989 r. Do tej tradycji nawiązuje powstałe w 1992 r. Ludowe Towarzystwo Naukowo- Kulturalne, które ma za sobą już ponad ćwierćwiecze działalności. Okoliczności jego powstania i przebieg organizacyjnego rozwoju stanowi przedmiot końcowej części historycznego szkicu Janusza Gmitruka, który objął w 2008 r. funkcję prezesa Towarzystwa. Czytelnicy znajdą w omawianej książce szczegółowe przedstawienie okoliczności powstania LTNK, omówienie celów statutowych i przegląd najważniejszych inicjatyw podejmowanych na przestrzeni minionych lat. Należą do nich min: powstanie w 1994 r. Wszechnicy Świętokrzyskiej w Kielcach, działalność popularno-naukowa i wydawnicza, organizowanie cyklicznych Kongresów Historyków Wsi i Ruchu Ludowego.

W formie aneksu do tej części publikacji zamieszczone zostały sprawozdania z działalności 16 oddziałów Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego, jakie działają w całym kraju oraz wykaz publikacji jakie ukazały się pod ich auspicjami, wykaz zaiste imponujący, zważywszy na możliwości finansowe, jakimi Towarzystwo dysponuje.

Autorem drugiej części omawianej publikacji jest prof. Mieczysław Adamczyk, pomysłodawca, admirator i pierwszy rektor Wszechnicy Świętokrzyskiej jako szkoły niepaństwowej, działającej od 1994 r. w Kielcach, chluby i wizytówki Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego. Skupia się on na trudnych początkach oraz dokonaniach Wszechnicy w okresie 25 lat jej działalności, podkreślając iż nawiązuje ona do Orkanowego Uniwersytetu Ludowego w Szycach, którego 70. rocznica powstania zbiegała się z otwarciem Wszechnicy. W nowej epoce i w innym już społeczeństwie podjęła ona szczytny cel upowszechniania wśród młodzieży wiejskiej klasycznego wykształcenia uniwersyteckiego. W dokumentach i programach odwołuje się także do myśli społecznej i programowej polskich

oświatowców reprezentujących różne orientacje ideowe i polityczne. Skład społeczny studentów Wszechnicy wskazuje, że ponad 90 % z nich pochodziło z rodzin wiejskich i małomiasteczkowych, głównie robotniczych. Nie jest winą tego typu szkół, podkreśla prof. Mieczysław Adamczyk, że ucząca się w nich młodzież pozbawiona jest finansowego wsparcia na wzór uczelni państwowych.

Z przedstawionych argumentów można wyciągnąć nie jeden praktyczny wniosek dla prowadzonej przez państwo polityki oświatowej, która w lepszej sytuacji stawia dziś młodzież z wielkich miast i lepiej sytuowanych rodzin. Taka jest bowiem struktura studentów uczelni państwowych, finansowanych całkowicie z budżetu państwa.

Myślę, że recenzowana publikacja powinna także z tego powodu zainteresować działaczy oświatowych ze stronnictw o orientacji ludowej i lewicowej oraz Związku Nauczycielstwa Polskiego, który najsilniej związany jest z demokratyczną tradycją polskiej szkoły na przestrzeni jej dziejów.

Ryszard Miazek
Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego